

Ks. Krzysztof Kamiński
Tarnów, Dyrektor Archiwum Diecezjalnego

TROSKA O KOŚCIELNE DOBRA KULTURY W ŚWIETLE UCHWAŁ SYNODÓW DIECEZJI TARNOWSKIEJ

Kościelne dobra kultury

Pierwszorzędnym zadaniem Kościoła jest głoszenie Ewangelii, Dobrej Nowiny o Jezusie Chrystusie, jedynym Zbawicielu człowieka. Podejmując tę misję ewangelizacyjną i duszpasterską, Kościół od samego początku tworzył różne dobra kultury. Docierał on do ludzi różnych czasów przez głoszone słowo, działalność charytatywną i społeczną, a także przez promowanie własnej kultury chrześcijańskiej.

Oprócz zatem kapłanów, jako pasterzy i nauczycieli wiary, pilnie jeszcze potrzebowano architektów, malarzy, rzeźbiarzy, pisarzy, muzyków, poetów i ludzi o podobnych powołaniach i natchnieniach. Owoce ich geniuszu i pracy znamy jako kościelne dobra kultury, na które składają się dzieła malarstwa, rzeźby, architektury, mozaiki czy muzyki. Dołączają do tego niezliczone księgi z bibliotek kościelnych i dokumenty historyczne przechowywane w archiwach. Całość uzupełniają aż po dziś dzień dzieła literackie, sztuki teatralne, filmy i inne produkty z zakresu komunikacji masowej¹.

Budowle, dzieła sztuki, dokumenty były i są nadal świadectwem wędrówki Kościoła, śladami jego obecności i trwania przez wieki.

¹ Zob. bp J. Śrutwa, *Znaczenie zabytków w realizacji misji Kościoła*, referat wygłoszony podczas konferencji „Potrzeby konserwatorskie obiektów sakralnych na przykładzie makroregionu łódzkiego – stan, zagrożenia i możliwości przeciwdziałania”, Łódź, 9–10.12.2005, s. 1, <http://thermo.p.lodz.pl/sacrum/materialy.php> (1.03.2017).

Kościół szybko zaczął otaczać opieką wytworzone przez siebie dziedzictwo². Już na początku III wieku papież Zefiryn zlecił swojemu doradcy Kalikstowi, aby sprawował kuratelę nad cmentarzem przy Via Appia, nazwanym później Katakumbami Kaliksta³. Papieże przechowywali dokumenty w *Scrinium Sanctae Sedis* na Lateranie⁴. Kościół przez wieki w różnym zakresie i w różny sposób wyrażał troskę o zabytki, zarówno architektoniczne, jak i piśmiennicze. Kościół powszechny i kościoły partykularne okazywały troskę o dziedzictwo i dobra kultury na gruncie teoretycznym, stanowiąc odpowiednie przepisy prawne, jak i w wymiarze praktycznym. Dużą rolę w trosce o zachowanie dziedzictwa odegrały synody. Kwestie te podejmowały na przykład uchwały Synodu Krakowskiego z 1621 roku, które nakazywały renowację zniszczonych obrazów, aby przywracać je do pierwotnego stanu i połysku⁵. Z biegiem lat zakres tej troski nieustannie się poszerzał. 25 października 1888 roku w auli Seminarium Duchownego w Tarnowie dokonano uroczystego otwarcia pierwszego na ziemiach polskich Muzeum Diecezjalnego. Jego pomysłodawcą był ks. Józef Bąba, ówczesny rektor tej placówki, a jednocześnie wykładowca prawa kanonicznego i historii kościoła. W zamyśle księdza Bąby muzeum miało służyć jako pomoc w wykładach z historii sztuki oraz pomagać kształtowaniu w klerykach odpowiedzialności za zabytki, których mieli kiedyś stać się stróżami jako duszpasterze. Muzeum Diecezjalne w Tarnowie gromadziło zarówno dzieła sztuki, jak i dziedzictwo dokumentowo-aktowe⁶. Już I Synod Diecezji Tarnowskiej zachęcał duchowieństwo diecezjalne, aby muzeum otaczało troską

² Trzeba zaznaczyć również, że Kościół nie troszczył się jedynie o swoje własne dziedzictwo, ale wziął w opiekę i ocalił niejednokrotnie dorobek kultury klasycznej.

³ Kalikst to późniejszy papież Kalikst I (217–222). Por. R. Sowa, *Kalikst I*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, red. A. Szostek i in., Lublin 2000, kol. 381–382.

⁴ Por. *Duszpasterska funkcja archiwów kościelnych. List do Biskupów Diecezjalnych Papieskiej Komisji do spraw Kościelnych Dóbr Kultury*, tłum. ks. R. Rybacki, Poznań 2010, s. 7.

⁵ Por. Z. Czernik, *Działania Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce w zakresie ochrony zabytków*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego. Założenia systemu służb konserwatorskich w Polsce” (2016) nr 1(15), s. 15–16; *Duszpasterska funkcja archiwów kościelnych...*, dz. cyt., s. 7–8.

⁶ Por. B. Kumor, *Seminarium Duchowne w Tarnowie (1838–1958)*, „Currenda. Pismo Urzędowe Diecezji Tarnowskiej” 109 (1959) nr 5–6, s. 282; A. Nowak, *Bąba Józef (1849–1936)*, [w:] *Słownik biograficzny kapłanów diecezji tarnowskiej 1786–1985*, t. 1, Tarnów 1999, s. 78.

oraz chętnie oddawało „rzeczy zabytkowe, które na miejscu przestało służyć pierwotnemu przeznaczeniu”⁷.

Synody diecezji tarnowskiej w trosce o zachowanie kościelnych dóbr kultury

Zabytki kościelne

Mimo że konkretną troskę nad zabytkami wyrażał w swoich przepisach już I Synod Diecezji Tarnowskiej w 1928 roku, to jednak definicję zabytku odnajdujemy w statutach II i III Synodu Diecezjalnego. Ustawodawca synodalny określił, że „zabytkiem kościelnym jest każdy przedmiot kultu religijnego tak nieruchomy jak i ruchomy, posiadający wartość artystyczną, kulturalną historyczną, archeologiczną, jak kościoły kaplice ze swym wewnętrznym urządzeniem i pomnikami, otoczeniem, zwłaszcza drzewami sędziwymi lub okazałymi, kaplice, luźno stojące pomniki i figury, obrazy, rzeźby, malowidła ściennie, tkaniny, naczynia kościelne, dzieła biblioteczne, księgi, dokumenty i akta parafialne”⁸.

Pierwszy Synod Diecezji Tarnowskiej wspomina o dwóch urządzeniach diecezjalnych, które miały troszczyć się o zabytki kościelne. Pierwszym urządzeniem była Diecezjalna Komisja Mieszana do Ochrony Zabytków. Komisja ta miała czuwać nad wszystkimi zabytkami pobożności minionych wieków znajdującymi się w kościołach. Duszpasterze nie mogli zmieniać, przerabiać czy też usuwać zabytkowych rzeczy bez wiedzy i zgody Komisji⁹. Synod oddał pod jej

⁷ *I Synod Diecezji Tarnowskiej. 1928* [dalej: *I Synod...*], Tarnów 1928, stat. 181.

⁸ *III Synod Diecezji Tarnowskiej. 1948* [dalej: *III Synod...*], „Currenda” 107 (1957) nr 6–7, stat. 168 § 1. Niemal identycznie brzmi zrekonstruowany statut z II Synodu Diecezjalnego: „Zabytkiem kościelnym jest każdy przedmiot kultu religijnego tak nieruchomy jak ruchomy, charakterystyczny dla swej epoki, posiadający wartość artystyczną, kulturalną historyczną, archeologiczną jak kościoły i kaplice ze swym wewnętrznym urządzeniem i pomnikami i otoczeniem, zwłaszcza drzewami sędziwymi lub okazałymi, kaplice luźno stojące pomniki i figury, obrazy, rzeźby, malowidła ściennie, tkaniny, naczynia kościelne, dzieła biblioteczne, dokumenty, księgi parafialne”. R. Kantor, *Synod w przededniu wojny. II Synod Diecezji Tarnowskiej – historia i rekonstrukcja statutów* [dalej: *II Synod...*], Tarnów 2016, stat. 167 § 1.

⁹ *I Synod...*, stat. 180. Kolejne synody do kościelnych organów opieki nad zabytkami dodają urzędy państwowe: „Na zamierzoną naprawę, przebudowę lub usunięcie

opiekę wszystkie zabytki, zarówno pisane, jak i architektoniczne, znajdujące się w parafiach¹⁰. Drugim urzędem zaangażowanym w sprawy ochrony zabytków był delegat ordynariatu¹¹. Miał on służyć radą i wskazówkami duszpasterzom między innymi w sprawach restaurowania, konserwacji i inwentaryzacji rzeczy zabytkowych. Pełnił również rolę pośrednika między rządcami parafii a Komisją Mieszaną do Ochrony Zabytków czy państwowymi urzędami konserwatorskimi¹². Synody z lat 1938 i 1948 delegata nazywały „komisarzem diecezjalnym do spraw zabytkowych”, który oceniał i ustalał charakter zabytkowy przedmiotów religijnych¹³. Komisarzem „dla spraw zabytkowych i konserwatorskich” oraz prezesem komisji artystyczno-konserwatorskiej był z urzędu każdorazowy dyrektor Muzeum Diecezjalnego¹⁴.

Najwięcej miejsca sprawie ochrony zabytków poświęcił niewątpliwie IV Synod Diecezji Tarnowskiej. Ochronę „artystycznego dziedzictwa pokoleń ludzi wierzących” uznał za poważny obowiązek całej diecezji, wszystkich duchownych i świeckich¹⁵. Do statutu zawierającego krótką definicję zabytku dodał zapewnienie o szacunku, jakim Kościół katolicki otacza artystyczne dziedzictwo swoich dziejów. Wyraził też przekonanie, że kościelne dobra kultury stanowią „pomniki cywilizacji i kultury ogólnoludzkiej”¹⁶. Ostatni Synod określił również, na czym polega opieka nad zabytkami. Wyraża się ona mianowicie w: trosce o zachowanie zabytków w całości, fachowym naprawianiu powstałych zniszczeń i ubytków oraz odpowiednim zabezpieczeniem zarówno przed kradzieżą, jak i pożarem. Do opieki nad zabytkami zaliczono również budzenie wrażliwości i świadomości społeczeństwa, które winno widzieć w zabytkach kościelnych niepowtarzalną wartość dobra kulturowego¹⁷. Również inwenta-

budowli zabytkowych, należy uzyskać pozwolenie Kurii Biskupiej i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków”. *II Synod...*, stat. 215 § 2; *III Synod...*, stat. 216 § 2.

¹⁰ *I Synod...*, stat. 95 § 3, 179–181.

¹¹ Delegat ordynariatu posiadał szerszy zakres kompetencji, nadzorował wszelkie budownictwo sakralne oraz wystrój kościołów. *I Synod...*, stat. 179.

¹² *I Synod...*, stat. 180.

¹³ *II Synod...*, stat. 167 § 2; *III Synod...*, stat. 167 § 2.

¹⁴ *II Synod...*, stat. 161 § 2; *III Synod...*, stat. 162 § 2.

¹⁵ *IV Synod Diecezji Tarnowskiej. Ad imaginem ecclesiae universalis (Lumen gentium 23)* [dalej: *IV Synod...*], Tarnów 1990, stat. 297 § 1.

¹⁶ *IV Synod...*, stat. 294 § 2.

¹⁷ *IV Synod...*, stat. 296 § 1.

ryzacja zabytków została uznana za podstawowy wymóg ich ochrony. Statut 299 § 3 polecał przeprowadzenie takiego zewidencjonowania wszelkiego rodzaju zabytków na terenie całej diecezji. W szczególności sposób do opieki nad zabytkami Synod zobowiązał: dyrektora Muzeum Diecezjalnego, diecezjalnego konserwatora zabytków, dyrektora Archiwum Diecezjalnego (w zakresie zbiorów archiwalnych i bibliotecznych) oraz wszystkich proboszczów na podległym sobie terenie¹⁸. Ustawodawca synodalny zalecał, aby przekazywać do Muzeum Diecezjalnego dzieła sztuki kościelnej, które były częściowo zniszczone lub narażone na zniszczenie, a nieużytkowane. Zachęcał też do tworzenia parafialnych muzeów, które stawały filiami Muzeum Diecezjalnego¹⁹. Przedmioty szczególnej wagi i wartości nakazywał przechowywać w specjalnych, pancernych i przeciwogniowych sejfach²⁰. Jakiegokolwiek prace przy obiektach zabytkowych wymagały zgłoszenia i konsultacji z „konserwatorem diecezjalnym i wojewódzkim, opinii Komisji Sztuki Kościelnej i zezwolenia Ordynariusza miejsca”²¹. IV Synod powtórzył zakaz jakiegokolwiek przenoszenia, sprzedaży czy wypożyczania zabytków i dzieł sztuki. Stanowią one dobro konkretnego miejsca, wspólnoty parafialnej, dlatego zabroniono np. zabierania ze sobą rzeczy o charakterze zabytkowym na inną placówkę²². Wszelkie zaś straty czy zagrożenia dotyczące zabytków kościelnych należało bezzwłocznie zgłaszać kurii diecezjalnej i wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków, a w przypadku rabunku – odpowiednim władzom państwowym²³.

Kancelaria parafialna i archiwum parafialne

Miejscem szczególnej wagi w kontekście tworzenia dokumentów i troski o akta związane z historią i duszpasterstwem była kancelaria parafialna. Pierwsze synody poświęcają jej oddzielne rozdziały. Zalecały, aby kancelaria mieściła się na plebanii w oddzielnym pomieszczeniu. Miała ona służyć przede wszystkim do spotkań z wiernymi. Pełniła jednak również funkcję archiwum parafialnego,

¹⁸ *IV Synod...*, stat. 297 § 2.

¹⁹ W Muzeum Parafialnym należało stworzyć odpowiednie warunki dla przechowywania i zachowania dzieł sztuki. *IV Synod...*, stat. 299 § 2.

²⁰ *IV Synod...*, stat. 298.

²¹ *IV Synod...*, stat. 300 § 1.

²² *IV Synod...*, stat. 296 § 2.

²³ *IV Synod...*, stat. 301.

w którym przechowywane były księgi parafialne oraz „wszelkie inne akta i dokumenty, które dla kościoła i jego historii są potrzebne i użyteczne”²⁴. Stróżem i opiekunem kancelarii parafialnej i archiwum parafialnego był proboszcz. Ich stan, prowadzenie i zachowanie systematycznie sprawdzać miał dziekan podczas corocznej wizytacji parafii²⁵.

Obok sprzętów służących pomocą w czynnościach kancelaryjnych, takich jak stół, biurko, krzesła, prawodawca synodalny zobowiązywał rządców parafii do wyposażenia kancelarii w „szafę trwałą i mocną” do przechowywania aktów i ksiąg²⁶. Dopiero IV Synod Diecezji Tarnowskiej rozróżnia w ramach archiwum parafialnego: archiwum bieżące, tzw. registraturę, i archiwum historyczne. W archiwum bieżącym znajdowały się akta bieżące, które dotyczyły aktualnie załatwianych spraw, zaś akta stare, „przechowywane i chronione ze względów historycznych, jako dorobek duchowy i kulturalny parafii Diecezji”, trafiały do archiwum historycznego²⁷. Rozdział taki uznano za konieczny, aby dokumentów i ksiąg dawnych nie mieszać z bieżącymi, narażając je niepotrzebnie na zniszczenie lub zagniecie²⁸. Toteż IV Synod mówił nie o jednej, a o dwóch solidnych szafach, na akta bieżące i historyczne. Szafa zawierająca archiwalia powinna być „szczelna, umieszczona w suchym miejscu, od czasu do czasu przewietrzona i stale zamknięta”²⁹.

Każdy z synodów zaznaczał, że bez zezwolenia kurii diecezjalnej proboszcz nie mógł wydawać czy wypożyczać żadnej księgi ani dokumentu z archiwum

²⁴ *I Synod...*, stat. 90 § 1, 95 § 1; *II Synod...*, stat. 97 § 1; *III Synod...*, stat. 98 § 1.

²⁵ W instrukcji o wizytacji dziekańskiej III Synodu czytamy: „Wizytacja kancelarii parafialnej polega nie tylko na zbadaniu stanu wszystkich ksiąg urzędowych... ale je szczegółowo bada, jak są prowadzone, czy są w komplecie, czy jest aktualny status animarum, czy wpisano ostatnio bierzmowanych przez biskupa, przez proboszcza itp. Zwraca Dziekan uwagę na dziennik podawczy, na księgi bractw kościelnych, na liber memorabilium, dokumenty majątkowe, na archiwum parafialne, na księgę zaopatrywania chorych, na księgę tematów kazań, na starannie przechowywane pism urzędowe *Currenda*”. *Instrukcje Synodalne. Wizytacja dziekańska*, „*Currenda*” 99 (1949) nr 3, s. 122–123.

²⁶ *I Synod...*, stat. 90 § 1; *II Synod...*, stat. 92 § 1; *III Synod...*, stat. 93 § 1.

²⁷ *Instrukcja o kancelarii parafialnej* [dalej: *IV Synod – Instrukcja o kancelarii*], [w:] *IV Synod...*, s. 280.

²⁸ *IV Synod – Instrukcja o kancelarii*.

²⁹ *IV Synod – Instrukcja o kancelarii*, s. 283.

parafialnego³⁰. Parafie, które posiadały stare i szczególnie cenne akta, dokumenty lub księgi, zobligowane były do ich starannego zabezpieczenia. Ich istnienie miało być odnotowane w każdym protokole zdawczo-odbiorczym przy zmianie duszpasterza. IV Synod dawał proboszczom możliwość oddania w depozyt kurii diecezjalnej tego rodzaju dokumentów³¹.

Archiwum parafialne mieściło wszelkiego rodzaju akty, dokumenty i księgi. Kolejne synody zobowiązywały duszpasterzy do prowadzenia następujących ksiąg:

- Dziennik podawczy³²,
- Indeks ksiąg metrykalnych³³,
- Księgi metrykalne³⁴,
- Księga bierzmowanych³⁵,
- Kronika parafialna – *Liber memorabilium*³⁶,

³⁰ *I Synod...*, stat. 95 § 2; *II Synod...*, 97 § 2; *III Synod...*, stat. 98 § 2; *IV Synod – Instrukcja o kancelarii*, s. 282.

³¹ *IV Synod – Instrukcja o kancelarii*, s. 282.

³² *II Synod...*, stat. 94 § 2; *III Synod...*, stat. 95 § 2; *IV Synod – Instrukcja o kancelarii*, s. 268.

³³ *I Synod...*, stat. 93 § 3; *II Synod...*, stat. 95 § 3; *III Synod...*, stat. 96 § 3.

³⁴ *I Synod...*, stat. 93 § 2; *II Synod...*, stat. 95 § 2; *III Synod...*, stat. 96 § 2. IV Synod wyróżnił księgi metrykalne oraz księgi duszpasterskie. Do ksiąg metrykalnych zaliczył: Księgę ochrzczonych, Księgę zapowiedzi i Księgę zaślubionych oraz Księgę zmarłych. Do ksiąg duszpasterskich zaś: *Status animarum*, Księgę ogłoszeń parafialnych, Kronikę parafialną, Notatnik statystyczny, Księgę chorych i zaopatrzonych na śmierć, Księgę głoszonych kazań, Dokumentację dotyczącą nauki religii, Księgę łask (w sanktuariach). Obok tych ksiąg IV Synod obowiązywał jeszcze do prowadzenia: Księgi trzeźwości, Księgi rodzin poświęconych Sercu Bożemu, Księgi różańca rodzinnego, Księgi celebrujących kapłanów gości, Wykazu księży, zakonnic i braci zakonnych pochodzących z parafii, Wykazu duszpasterzy pracujących w parafii, Wykazu kaznodziejów głoszących misje i rekolekcje. *IV Synod – Instrukcja o kancelarii*, s. 269–279. W innej instrukcji, dotyczącej zabezpieczenia majątku parafialnego przy zmianie na stanowisku proboszcza, IV Synod do liczby ksiąg metrykalnych dodał jeszcze Księgę zapowiedzi przedślubnych oraz Księgę bierzmowanych. *Instrukcja o zabezpieczeniu majątku parafialnego przy zmianie na stanowisku proboszcza*, [w:] *IV Synod...*, s. 294.

³⁵ Mówiła o niej Instrukcja synodalna o wizytacji kanonicznej III Synodu Diecezji Tarnowskiej. *Instrukcje Synodalne. Wizytacja kanoniczna*, „Currenda” 99 (1949) nr 3, s. 119.

³⁶ Po raz pierwszy wymienia tę księgę III Synod Diecezji Tarnowskiej. *III Synod...*, stat. 98 § 3; Ostatni Synod Diecezji Tarnowskiej zalecał, aby proboszczowie otaczali

- Księga dochodów stuły³⁷,
- Księga do zapisywania treści i dni homilii i kazań³⁸,
- Księga protokołów komitetu parafialnego³⁹,
- Księga protokołów przedślubnych⁴⁰,
- Księga dokumentów parafialnych⁴¹,
- Księga fundacji i pobożnych zapisów⁴²,
- Skorowidz dusz i rodzin parafii – *Status animarum*⁴³,
- Spis „wychodźców” wraz z ich adresami⁴⁴,
- Spis odpustów, jakie można zyskać w obrębie parafii (wraz z oryginalnymi dokumentami)⁴⁵,
- Inwentarz kościoła i probostwa⁴⁶,
- Protokoły przedślubne⁴⁷,
- Książka rachunkowa dochodów i wydatków funduszu cmentarnego⁴⁸,
- Księgi rachunkowe budowlane i remontowe⁴⁹,

specjalną opieką dawne kroniki, które niejednokrotnie zawierają unikalne wiadomości historyczne, „stanowiące dorobek kultury danej parafii lub Diecezji”. *IV Synod – Instrukcja o kancelarii*, s. 278.

³⁷ *I Synod...*, stat. 237 § 1; *II Synod...*, stat. 243 § 1; *III Synod...*, stat. 244 § 1.

³⁸ *I Synod...*, stat. 8; *II Synod...*, stat. 7 § 2; *III Synod...*, stat. 8; *IV Synod – Instrukcja o kancelarii*, s. 279.

³⁹ Wspomina o niej tylko I Synod Diecezji Tarnowskiej z 1928 roku. *I Synod...*, stat. 59.

⁴⁰ Wspomina o niej tylko I Synod Diecezji Tarnowskiej z 1928 roku. *I Synod...*, stat. 170 § 2.

⁴¹ Do tej księgi wpisywano akty fundacyjne. *I Synod...*, stat. 253 § 3; *II Synod...*, stat. 248 § 3; *III Synod...*, stat. 249 § 3.

⁴² *II Synod...*, stat. 214 § 1.1; *III Synod...*, stat. 215 § 1.1.

⁴³ *I Synod...*, stat. 94; *II Synod...*, stat. 96; *III Synod...*, stat. 97; *IV Synod – Instrukcja o kancelarii*, s. 277.

⁴⁴ *I Synod...*, stat. 85 § 4.

⁴⁵ *I Synod...*, stat. 161; *II Synod...*, stat. 146; *III Synod...*, stat. 147.

⁴⁶ *III Synod...*, stat. 215 § 2. Dwie kopie powinny znajdować się w kurii diecezjalnej. *III Synod...*, stat. 215 § 2.

⁴⁷ *I Synod...*, stat. 170 § 1.

⁴⁸ *I Synod...*, stat. 190 § 1; *II Synod...*, stat. 176 § 1. Trzeci Synod Diecezji Tarnowskiej nie mówił o księdze, a jedynie o oddzielnym prowadzeniu rachunków funduszu cmentarnego; *III Synod...*, stat. 177 § 1.

⁴⁹ Prowadzenie takiej księgi wprost zalecał III Synod Diecezji Tarnowskiej: „Przy prowadzeniu budowy kościoła, budynków parafialnych i gospodarczych, jak również

- Księga chorych i zaopatrzonych na śmierć⁵⁰,
- Księga stypendiów mszalnych⁵¹.

IV Synod obok ksiąg metrykalnych i duszpasterskich polecał przechowywać wszelką dokumentację prawną parafii, jak np. akt erygowania parafii, akta personalne kapłanów, akta prawne dotyczące majątku parafialnego, dokumentację związaną z prowadzonymi przedsięwzięciami duszpasterskimi, wszelkie decyzje władz państwowych odnoszących się do parafii⁵². Również ostatni synod diecezjalny wprowadzał bardzo ważne zasady związane z porządkowaniem ksiąg, dokumentów i akt w archiwum parafialnym, zarówno w registraturze, jak i archiwum historycznym. Ustalił wzorcowy, rzeczowy układ akt, według którego każdy proboszcz mógł uporządkować i prowadzić kancelarię oraz archiwum parafialne. Zalecał wszelkie dokumenty ujmować w osiem grup rzeczowych. Pierwsza grupa zwierała dokumentację związaną ze stroną organizacyjno-personalną parafii (np. akt erygowania parafii, nominacje duszpasterzy, umowy o pracę pracowników kościelnych). W drugiej grupie umieszczono wszelkiego rodzaju dokumentację i materiały związane z duszpasterstwem, od listów pasterskich po czytanki na maj i październik. W grupie tej mieściły się również dokumenty związane z działalnością charytatywną parafii. Trzecia grupa to sprawy małżeńskie i metrykalne, dawne alegaty. Czwarta grupa to dokumentacja związana z katechezą parafialną. W grupie piątej należało umieścić sprawy związane z podatkami i ubezpieczeniami. Szósta grupa to sprawy gospodarcze. W tej

przy prowadzeniu innych prac inwestycyjnych, jak malowanie kościoła, kupno organów, dzwonów itp. Rządcy parafii obowiązani są prowadzić łącznie z Radą Parafialną, dokładną rachunkowość wpływów i wydatków w specjalnej księdze rachunkowej...”, *III Synod...*, stat. 221 § 1. II Synod zalecał w tym względzie prowadzenie dokładnej rachunkowości udokumentowanej kwitami, bez konieczności prowadzenia specjalnej księgi. *II Synod...*, stat. 220 § 1. Od II Synodu szczególną wagę przywiązywano do spraw finansowych probostwa. Synody stanowiły: „Rządca kościoła chociażby się cieszył największym zaufaniem, powinien tak prowadzić rachunki kościelne, aby mógł je w każdej chwili do zbadania przedłożyć. Będzie zatem należycie utrzymywał: książkę bieżących dochodów i wydatków kościoła, książkę nadzwyczajnych składek zbieranych na poszczególne cele kościelne, książkę dochodów stuły, książkę spełnienia fundacyjnych zobowiązań”. *II Synod...*, stat. 212 § 1–2; *III Synod...*, stat. 213 § 1–2.

⁵⁰ *IV Synod – Instrukcja o kancelarii*, s. 278.

⁵¹ *IV Synod...*, stat. 150.

⁵² *IV Synod – Instrukcja o kancelarii*, s. 279–280.

grupie znalazły się inwentarze i protokoły zdawczo-odbiorcze, dokumentacja prawna własności gruntów i budynków. Siódma grupa dokumentów to sprawy wizytacji biskupich, dziekańskich oraz katechetycznych. Ostatni grupa w rzeczowym układzie akt była przeznaczona dla dokumentów, których nie można zakwalifikować do żadnej z poprzednich grup. Aktualne księgi metrykalne i bieżący tom kroniki parafialnej nie wchodziły w układ rzeczowy akt. Miały stać oddzielnie, w dogodnym miejscu⁵³.

Synody nakazywały nie tylko posiadanie poszczególnych ksiąg i dokumentów oraz przechowywanie ich w archiwum parafialnym. Troszczyły się również o ich odpowiednie prowadzenie. Ustawodawca synodalny zalecał, by korespondencję czy księgi parafialne prowadzić pismem czytelnym, jasno, rzeczowo i treściwie formułować myśli, unikać różnego rodzaju skrótów wyrazów⁵⁴. Szczególną uwagę kierowano na księgi metrykalne, miały one być: „sporządzone z doborowego papieru, należyście oprawione i ponumerowane, rządca parafii pisać będzie w języku łacińskim, czytelnie i poprawnie, trwałym atramentem czarnym, unikając jak najmniejszej niedokładności”⁵⁵. Proboszczowie zobligowani byli sporządzać co roku kopie ksiąg metrykalnych i za pośrednictwem dziekana przekazać je do archiwum diecezjalnego⁵⁶. Dziekan podczas wizytacji miał za zadanie sprawdzić stan ksiąg metrykalnych i duszpasterskich oraz to, „czy są prowadzone na bieżąco, czy wpisy są dokonywane atramentem, pismem starannym i czytelnym”⁵⁷.

Archiwum dekanalne

Jednym z obowiązków dziekana było prowadzenie Archiwum Dekanalnego⁵⁸. Dokumenty przechowywane przez dziekana w archiwum winny zawierać informacje o duchownych pracujących w dekanacie, o ważnych wydarzeniach

⁵³ *IV Synod – Instrukcja o kancelarii*, s. 281–282.

⁵⁴ *I Synod...*, stat. 92 § 1; *II Synod...*, stat. 94 § 1; *III Synod...*, stat. 95 § 1; *IV synod – Instrukcja o kancelarii*, s. 268.

⁵⁵ *I Synod...*, stat. 93 § 2; *II Synod...*, stat. 95 § 2. Trzeci Synod wprowadził język polski do ksiąg metrykalnych; *III Synod...*, stat. 96 § 2.

⁵⁶ *I Synod...*, stat. 93 § 4.

⁵⁷ *Instrukcja o wizytacji dziekańskiej*, [w:] *IV Synod...*, s. 287.

⁵⁸ *I Synod...*, stat. 46 § 5; *II Synod...*, stat. 45 § 5; *III Synod...*, stat. 47 § 5; *IV Synod...*, stat. 364 § 2.

z życia duszpasterskiego poszczególnych parafii, sprawozdania z przeprowadzonych kongregacji i wizytacji dekanalnych⁵⁹. Obowiązkiem dziekana było również przesłanie do Konsystorza Biskupiego kopii ksiąg metrykalnych⁶⁰ oraz sprawozdań wizytatorów szkolnych⁶¹. Należycie prowadzone i przekazywane następcom archiwum dekanalne stawało się bogatym materiałem historycznym dla całokształtu życia religijnego konkretnego dekanatu.

Księgi metrykalne i duszpasterskie, dokumenty i akty prawne tworzone na bieżący użytek działalności duszpasterskiej z biegiem lat stają się historycznym świadectwem wiary wspólnot parafialnych i diecezjalnych. Świadectwem ich duszpasterskich działań i zmagania, dokonań i porażek, organizacji i rozwoju. Odpowiednio prowadzone, należycie przechowywane, są i będą dla historyków pierwszorzędym źródłem w rekonstrukcji dziejów Kościoła, który niesie przez wieki prawdę, że „jeden jest Pan dziejów ludzkich i dziejów zbawienia”⁶². Papieska Komisja do spraw Kościelnych Dóbr Kultury w liście do biskupów diecezjalnych podkreślała, że „Archiwa kościelne stanowią miejsca pamięci o wspólnotach chrześcijańskich i dzięki temu stają się czynnikiem popierającym kulturę oraz nową Ewangelizację. Same w sobie są dobrem kultury o pierwszorzędym znaczeniu, którego specyfika tkwi w tym, iż upamiętnia ono wędrówkę Kościoła oraz przejawy jego obecności w świecie”⁶³. Papieska Komisja postulowała dowartościowanie dziedzictwa dokumentów na obszarze kultury historycznej oraz posłannictwa Kościoła. Dziedzictwo archiwalne, jako dobro kultury, powinno stać się polem dialogu chrześcijaństwa ze współczesnym światem⁶⁴. Realizacja tych postulatów i zadań to niewątpliwie ciągle wyzwanie dla muzeów i archiwów kościelnych.

⁵⁹ *I Synod...*, stat. 45, 46; *IV Synod...*, stat. 371, 373 § 4.

⁶⁰ *I Synod...*, stat. 47 § 4; *II Synod...*, stat. 45 § 4; *III Synod...*, stat. 47 § 4.

⁶¹ *I Synod...*, stat. 63 § 3.

⁶² *Konstytucja duszpasterska o kościele w świecie współczesnym*, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań [b.r.], s. 568.

⁶³ *Duszpasterska funkcja archiwów kościelnych...*, dz. cyt., s. 5.

⁶⁴ *Duszpasterska funkcja archiwów kościelnych...*, dz. cyt., s. 35.

SPIS TREŚCI

Ks. Ryszard Banach, Tarnów Synody tarnowskie.....	5
--	---

I. SYNODY KOŚCIOŁA POWSZECHNEGO

Ks. Piotr Łabuda, UPJPII Sobór Jerozolimski wyrazem troski apostołskiej o wspólnotę Kościoła.....	11
---	----

Ks. Antoni Żurek, UPJPII Synody wczesnochrześcijańskie	31
---	----

Ks. Janusz Królikowski, UPJPII Sobór Trydencki i jego inspirujące znaczenie	47
--	----

II. SYNODY W TARNOWIE

Ks. Andrzej Dudek, UPJPII Liturgiczne wskazania I Synodu Diecezji Tarnowskiej na tle ruchu liturgicznego XX wieku.....	59
--	----

Ks. Jacek Soprych, UPJPII	
II Synod Diecezji Tarnowskiej 1938 roku – motywy zwołania i relacja do Synodu Plenarnego na Jasnej Górze	75
Ks. Leszek Rojowski, UPJPII	
Duszpasterstwo i apostołstwo parafialne wobec wyzwań ateizmu, niewiary i oddalenia od Boga i Kościoła w świetle norm synodów diecezji tarnowskiej.....	93
Ks. Robert Kantor, UPJPII	
Zarząd majątkiem kościelnym w świetle ustawodawstwa synodalnego diecezji tarnowskiej	109
Ks. Ireneusz Stolarczyk, UPJPII	
Czwarty Synod Diecezji Tarnowskiej o uczestnictwie świeckich w zbawczej misji Kościoła.....	129
Ks. Marek Podgórski, Tarnów	
Troska o świadectwo życia kapłańskiego w dokumentach synodów diecezji tarnowskiej	141
Ks. Antoni Żurek, UPJPII	
Troska Kościoła tarnowskiego o formację intelektualną duchownych. W świetle synodów diecezji tarnowskiej	153
Ks. Krzysztof Kamieński, Tarnów	
Troska o kościelne dobra kultury w świetle uchwał synodów diecezji tarnowskiej	167